

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
XI Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 28 травня 2024 року)

Суми
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Гончаренко А. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук (Сумський державний університет);
Ільницький В. І., д-р іст. наук (Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка);
Каганов Ю. О., д-р іст. наук (Запорізький національний університет);
Король В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Котляр Ю. В., д-р іст. наук (Чорноморський національний університет ім. П. Могили, м. Миколаїв);
Куліш А. М., д-р юрид. наук (Сумський державний університет);
Лебідь А. Є., д-р філос. наук (Сумський державний університет);
Лобко Н. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Черкасов А. А., д-р іст. наук (Cherkas Global University, США).

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 7 від 21.06.2024 р.)

**Суспільно-політичні процеси в Україні та світі:
історія, проблеми, перспективи** : матер. XI Всеукр. наук.-
практ. конф. (Суми, 28 травня 2024 р.) / ред. колегія :
В. М. Власенко, А. В. Гончаренко, С. І. Дегтярьов та ін.
Суми : Сумський державний університет, 2024. 197 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ЗВО і наукових установ, виголошені в рамках XI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи», присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

© Сумський державний університет, 2024
© Автори, 2024

КОТЕЛЬНИЦЬКИЙ Н. А.

*кандидат історичних наук, доцент,
Чернігівський інститут інформації, бізнесу та права
Міжнародного науково-технічного університету
імені академіка Ю. Бугая;
член-кореспондент Української Академії Наук*

**ПРАЦІ В. М. ХИЖНЯКОВА ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ
ФОРМУВАННЯ КЛЕРИКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
ЗЕМСЬКОЇ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ПАРТІЇ ПІВНІЧНОЇ
УКРАЇНИ (80-ті рр. ХІХ ст.)**

Клерикальна політика земського ліберального руху на півночі Лівобережної України, як органічна та невід’ємна частина її етноконфесійної концепції, продовжує залишатись виключно цікавим, але маловідомим для сучасної української історіографії та прогресивного загалу явищем української історії другої половини ХІХ ст. І хоча автору цих рядків вже вдалося сформуванати загальне уявлення про головні імперативи клерикальної політики представників опозиційної аристократичної фронди Північного Лівобережжя [1], все ж виявлення нових історичних джерел дозволяє якісно доповнювати вже існуючий доробок вітчизняної історичної науки. Сказане у повній мірі відноситься і до робіт міського голови Чернігова, члена земської ліберальної партії - Василя Михайловича Хижнякова (1842-1917), які були опубліковані на сторінках чернігівської газети «Десна» та які уперше запроваджуються до міжнародного наукового обігу.

Спробуємо лаконічно дослідити контент вказаних розвідок.

В умовах доби Контрреформ у Російській імперії, повернення до режиму політичної реакції та ідеологічної реставрації, ставлення В. Хижнякова до клерикального світу, як члена земської ліберальної партії, стало критичним. Діяч наголошував на тому, що духовенство провінції знаходилось у важкому становищі: з одного боку, мав місце повний патронат, залежність та контроль з боку державних інстанцій, з іншого – проблема матеріального забезпечення священників вирішувалася здебільшого за рахунок парафіян громад. Спроби ж персон духовного сану переорієнтуватись на інші сфери діяльності блокувалися перепонами з боку бюрократії. Наприклад, священикам перешкоджали вступати до світських учбових закладів мотивуючи це тим, що духовенство повинно контролюватися єпархіальним керівництвом у місцях дислокації парафій. Звісно, за таких обставин бажаючих служити у провінційних єпархіях було дуже небагато.

Василь Михайлович однозначно заявив, що клерикальним колам потрібно надати достатнє фінансове утримання, суттєво підвищити освітній рівень і, головне, добитися політико-ідеологічної незалежності від інституцій верховної влади. Для досягнення цих завдань необхідно було остаточно покінчити з кастовою герметичністю релігійного середовища, адже інститути Церкви – найбільш консервативний суспільний ландшафт країни.

У якості хрестоматійного прикладу проблем взаємовідносин між земськими установами та органами

епархіального управління, В. Хижняков навів приклад з власного досвіду доби Контрреформ. Так, Конотопське повітове земство, реагуючи на численні скарги селянства Північного Лівобережжя щодо системних грошових поборів священників, за рахунок яких останні існували, ініціювало запровадження профільного, спеціалізованого земського податку, з якого планувалося формувати земський гонорар для представників духовенства у розмірі 900 рублів на рік. По суті, йшлося про те, щоб надати репрезентантам клерикальних кіл статус земських службовців, позбавити їх надмірного впливу органів регіонального управління та у такий економічний спосіб перетворити членів церковної корпорації на своїх ідеологічних союзників у політичній боротьбі з центральною владою.

Згідно попередніх умов, духовенство зобов'язувалось безкоштовно виконувати усі культові та ритуальні релігійні церемонії, які проводились у храмових і церковних спорудах, виклики ж священників додому для виконання приватних обрядів, наприклад, освячення житла, візити до хворих і т.д., повинні були фінансуватись коштом замовників. Окремо, Конотопське повітове земство гарантувало клерикалам придбання земельних ділянок для побудови різноманітних приміщень та будівель, які були необхідні для місцевих епархій. Пакет вказаних пропозицій потребував погодження з Чернігівською епархією та затвердження утвореної регіональної філії імперського комітету з проблем покращення побуту духовенства. Василь Михайлович, як міський голова Чернігова та уповноважений представник

Чернігівського губернського земського зібрання, узяв участь у засіданні комітету, який мав схвалити проект пропозицій.

Як згадував В. Хижняков, на засідання комітету прибули усі керманічі регіональних органів влади та очільники єпархіальних інституцій українського Полісся. Головував на засіданні чернігівський архієрей. Спочатку відповідальний секретар Чернігівської консисторії виступив з великою доповіддю, у якій виклав історію взаємовідносин Церкви, держави та суспільства у Західній Європі. У висновках, чиновник духовного відомства однозначно констатував: Церква - єдиний інститут буття людства, найменш пов'язаний з реальною дійсністю, а тому будь-які, навіть найменші впливи ферментів світського життя на нього категорично неприпустимі. Далі високоповажна нарада перейшла до обговорення ініціатив Конотопського повітового земства.

У ході обміну думками керівництво Чернігівської єпархії однозначно вказало, що земські пропозиції є принципово неприйнятними, оскільки духовенство, отримуючи грошову винагороду з земського бюджету, по факту стане його гуманітарним службовцем, з усіма «нюансами» громадського звучання. На переконання очільників відомства це є недопустимим, адже по-перше, священики у такому разі стануть залежними від виборних земських установ, які часто займають «особливу» позицію щодо державної політики, а по-друге, «мінімізація проявів доброчинності парафіян» по відношенню до Церкви спричинить знищення усталених, патріархальних відносин між духовенством та паствою. В. Хижняков, як

представник опозиційної аристократичної фронди краю, виступив з категоричними запереченнями. Однак, на превеликий жаль, його підтримали лише кілька світських персон, які брали участь у нараді. У результаті, коли справа дійшла до вирішення питання шляхом голосування, абсолютна більшість представників клерикального світу та лідерів світських органів управління одногосно підтримала точку зору та доповідь очільника канцелярії Чернігівської єпархії. Василь Михайлович зрозумівши, що він був присутній на спеціально підготовленому «бюрократичному спектаклі», з великим розчаруванням залишив збори регіональної філії імператорського комітету.

Завершуючи свою публікацію з цього приводу, В. Хижняков відзначив, що верховна влада, не бажаючи реформувати Церкву та духовне життя суспільства, продовжує фінансувати життєдіяльність клерикального світу з державного бюджету, хоча ці кошти не покривають навіть мінімальних потреб священників. Натомість, вказував опозиціонер, російському абсолютизму слід би було запозичити досвід Франції та Великобританії, де релігійні службовці-пастори мають належний ступінь самодостатності [2, с. 3-4].

До речі, у наступних своїх публікаціях, які стосувались відносин між клерикальними колами, провінційними громадами та державними інститутами, Василь Михайлович продовжив відстоювати свою принципову точку зору. Наприклад, він розповів про механізми та загальний обсяг економічних поборів з селян з боку церковних інститутів краю; виклав історію

допомоги парафіянам Троїцької церкви славетного містечка Любеч, які підготували офіційне клопотання до архієпископа Чернігівської губернії щодо вжиття заходів по припиненню процедур стягування Чернігівською консисторією запроваджених церковних податків з селянського стану. Окремо, Любецька громада з подачі відомого ліберала вимагала утримувати мережу оновлених церковно-парафіяльних шкіл не з коштів інституцій місцевого самоврядування та основного платника податків – селян, а з державного бюджету Російської імперії, оскільки вказані навчальні заклади були рупором проведення консервативної політики абсолютизму Романових. Як і слід було очікувати, жодної реакції та бодай якоїсь відповіді на звернення отримано не було [3, с. 3].

Резюмуючи викладене можемо стверджувати, що уперше запроваджені до міжнародного наукового обігу публіцистичні праці міського голови Чернігова, члена опозиційної аристократичної фронди північної України В. Хижнякова є вагомим джерелом з історії формування клерикальної політики земської ліберальної партії регіону у період Контрреформ у Російській імперії. Контент-аналіз робіт свідчить, що у 80-ті рр. XIX ст. взаємовідносини Церкви та земської опозиції суттєво погіршилися, незважаючи на конструктивну позицію лібералів та їх прогресивні пропозиції. Ініціатором появи негативних трендів була Російська Православна Церква. Особисті свідчення Василя Михайловича, як безпосереднього учасника численних комунікацій між церковними інституціями та земськими лібералами підтверджують

сформульовану нами у попередніх працях тезу про те, що імперативи правління Олександра III та доба Контрреформ у цілому призвели до того, що клерикальний світ і земська ліберальна партія Північного Лівобережжя стали ідеологічними опонентами, соціальними конкурентами та візаві.

---

1. Див., наприклад: Kotelnitsky N. The Clerical policy of the zemstvo liberal fronde of Chernihiv province(1860-80S) // EMINAK. 2023. №1. P. 80-96. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2023.1\(41\).623](https://doi.org/10.33782/eminak2023.1(41).623)

2. Хижняков В. Из церковно-приходской жизни. Десна. №10. (25(5) марта. 1906. С. 3-4.

3. Хижняков В. Из приходской жизни. Десна. №13. 28 марта. 1906. С.3.

ЗМІСТ

ІСТОРИЯ УКРАЇНИ. ЛОКАЛЬНІ СТУДІЇ

Антонов Є. М.

Перебування Т. Г. Шевченка на Сумщині
у творчості Віри Юрченко 3

Власенко В. М.

З епістолярію Костя Мацієвича 1922 р. 9

Гаврилишин П. М.

Виявлені джерела до вивчення біографії
Богдана Гаврилишина 15

Герасимчук О. М.

Формування організаційно-правових основ
переселення козаків Північного Лівобережжя
України на Кубань у 1820–1825 рр. 20

Зінченко І. Д.

До питання про формування кордонів України
в 40-50-х роках ХХ ст.: огляд вибраної історіографії 27

Король В. М.

Село Блотниця Талалаївського району
1950–1960-х рр. у матеріалах усної історії 30

Котельницький Н. А.

Праці В. М. Хижнякова як джерело з історії формування
клерикальної політики земської ліберальної партії
Північної України (80-ті рр. XIX ст.) 43

Лобко Н. В.

Матеріали про військову службу як джерело
генеалогічної інформації 50

Медведєв І. А.

Події лютого-березня 2022 року в Тростянецькій
громаді Сумської області: хронологія та факти 55

Пономарьова К. О.

Історія військових поселень на території України:
до постановки проблеми 61

Шуть Т. І.

Соціально-економічне життя Сум у період німецької
окупації (за матеріалами газети «Сумський вісник») 65

Тихомиров К. В.

Жертви окупаційного нацистського режиму
на території України 70

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Андрощук В. П.

В'ячеслав Липинський на дипломатичній
службі Української держави 75

Баб'як М. О., Дикий В. В.

Дипломатична співпраця УНР і ЗУНР у добу
національно-визвольних змагань 80

Гончаренко А. В.

Радянська історіографія ролі Великої Британії в еволюції
колоніалізму наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. 84

Дацків І. Б., Проць В. В.

Міжнародна діяльність Лонгіна Цегельського 90

Зінченко І. Д.

Південно-західний кордон УРСР в 40-х роках ХХ ст.:
делімітація та демаркація 95

Іванов І. А.

Діяльність Оди Нобунаги по об'єднанню Японії 99

Мірошніченко А. В.

Роль Томаша Масарика в становленні
незалежної Чехословаччини 105

Назаров М. С.

Основні етапи російсько-української війни 2022-2024 рр. 110

<i>Порфілова М. В.</i> Зародження, формування і становлення соціальної політики	114
<i>Рагуліна А. В.</i> Смертна кара за кодексами законів Давньої Месопотамії	118
<u>КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ</u>	
<i>Антоненко П. Ю.</i> Коренізація як передумова розвитку українського мистецтва в 1920-1930-х роках	121
<i>Антонов Є. М.</i> Ілля Ріпін – український художник	125
<i>Гвоздицька С. М., Єсін А. І.</i> Особливості сучасного етапу розвитку витинанки на Сумщині	129
<i>Глушенок Н. М.</i> Висвітлення стану дослідження поняття міждисциплінарної інтеграції	135
<i>Дегтярьов С. І.</i> Проект Батуринського університету гетьмана Кирила Розумовського	140

- Дегтярьова Д. С.***
Відстоювання феміністичних поглядів у драматичній
поемі «Бояриня» Лесі Українки 149
- Калінін І. М.***
Правознавство в чоловічих гімназіях
кінця ХІХ – початку ХХ ст. 155
- Картава К. С.***
Ганна Затиркевич-Карпинська – громадська діячка
та особистість 161
- Кудінов Д. В.***
Пансіон Ганни Іванової в Сумах: нотатки до історії
жіночої освіти 167
- Маркович О. С.***
Значення творчості Василя Кричевського 174
- Струпінська Д. В.***
Неполітичні проекти Георгія Нарбути як
складова української національної культури
початку ХХ ст. 181
- Ярош Н. В.***
Виховний процес у навчальних закладах системи
державних трудових резервів СРСР (1940–1950-ті рр.) 189

Наукове видання

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
XI Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 28 травня 2024 року)

Оригінал-макет підготовлено на
кафедрі історії СумДУ

Редколегія не несе відповідальності за точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Матеріали друкуються в авторській редакції. Точка зору редколегії не завжди збігається з точкою зору автора.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 16,77. Обл.-вид. арк. 19,83. Тираж 100 пр. Зам.№
Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.